

Nationalekonomi: ideologisk vetenskap eller vetenskaplig ideologi?

MIKAEL STENKULA

På senare tid har det blossat upp en diskussion om nationalekonomins metodologi. Detta är inget nytt. Det har förekommit metodologiska diskussioner inom ämnet från och till under historiens lopp. Det tycks inte finnas någon annan samhällsvetenskap än just nationalekonomi som leder till så mycket debatt och diskussion. Det skrivs artiklar, ja t o m avhandlingar, om den nationalekonomiska metoden, inte sällan skrivna av andra samhällsvetare, t ex sociologer. Som lärare har jag också märkt ett ökat intresse bland studenterna för metodologiska frågor. En ofta återkommande kritik har varit inriktad på nationalekonomin som ideologi. Vissa menar att nationalekonomin i undervisning, forskning och debatt mer är att betrakta som en ideologi än som en vetenskap. Denna diskussion måste tas på allvar.

År 2002 publicerade Gert Helgesson en avhandling i praktisk filosofi som just diskuterade normer och ideologi i den nationalekonomiska forskningen. Denna avhandling har Robert Östling (2005) haft som underlag för en sympatisk skriven artikel i *Ekonomisk Debatt*. Föreliggande kommentar är tänkt att ses som en vidare diskussion kring denna högst intressanta och relevanta frågeställning.

Vetenskap, metodologi och ideologi

Någon glasklar distinktion mellan vetenskap och vetenskaplig metodologi å ena sidan och ideologier å den andra sidan existerar tyvärr inte, även om det kanske är det ideal och utgångspunkt som vetenskapen borde eftersträva. Universitetsvärlden lever inte sitt eget liv utanför samhället utan påverkas av och påverkar de strömningar som finns utanför universitetsportarna, även om man kanske gärna vill tro att universitetsvärlden är helt neutral.

Till att börja med kan det vara värt att nämna att även andra vetenskapliga discipliner har anklagats och anklagas för att vara ideologiskt vinklade.¹ Som

KOMMENTAR
till Robert Östling

Mikael Stenkula är fil dr vid nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet. mikael.stenkula@nek.lu.se

¹ Schumpeter (1949) skriver t ex "[...] of the sociological, psychological, anthropological, biological waters that wash our shores are so vitiated by ideological bias that, beholding the state of thing in parts of those fields, the economics might sometimes derive solace from comparison".

student har det funnits tillfällen då man själv undrat om man befunnit sig på ett lokalt partimöte eller på en föreläsning på en vetenskaplig institution. Anledningen till att fokus hamnat så mycket hos nationalekonomin, och inte andra vetenskaper, har nog att göra med att nationalekonomins slutsatser och resultat många gånger har kraftig, vad Östling kallar, ideologisk relevans. Många resultat kan ha starka politiska implikationer. Men det kan vara på sin plats att påpeka att nationalekonomin under årens lopp blivit anklagad både för att stå till höger och till vänster. Detsamma gäller hela universitetsvärlden som sådan.²

Helgesson och Östling slår också fast att det finns klara skillnader mellan vetenskaplig metodologi och ideologi, även om det finns vissa likheter. Det är en klar överdrift att sätta likhetstecken mellan ideologi och vetenskaplig metodologi. Att gå så långt som att ägna sig åt vetenskaplig självsanering och endast släppa fram ideologisk irrelevant forskning är, som både Helgesson och Östling påpekar, inte heller önskvärt – om ens möjligt.

Metodologisk individualism

Kritiken mot nationalekonomin som ideologisk bygger på mycket mer än kritik av metodologisk individualism, men eftersom det är ett ofta omnämnt problem och Östling också explicit diskuterar metodologisk individualism tänkte jag bara kort först diskutera denna princip innan jag rent allmänt går in på frå-

gan om nationalekonomins ideologiska bias. Många menar att den metodologiska individualismen är en ideologisk utgångspunkt som står i överensstämmelse med den liberala ideologin. Att så är fallet förfäktar Weber (som tillsammans med Schumpeter får anses vara de som introducerat begreppet) själv.³ Denna metodansats har ändå kommit att diskuteras och kritiserats utförligt i litteraturen under årens lopp. Men det finns inget som logiskt egentligen hindrar en från att förespråka kollektivistiska lösningar även om man använder sig av metodologisk individualism. För att ytterligare understryka detta kan jag nämna den analytiska marxismen, en relativt ny samhällsvetenskaplig inriktning som kom att etableras under 1980-talet. En viktig grundsten i den analytiska marxismen är den metodologiska individualismen, och denna disciplin kan knappast anklagas för att ha en liberal ideologisk slagsida.⁴

Om det nu ändå är så att denna princip skulle innebära att en nationalekonom inte är annat än en person med en doktorsgrad i liberalism, så måste i motsvarande grad sociologen och socialpsykologen, som ofta försöker förklara enskilda individers beteenden utifrån grupp- eller samhälls nivå, vara en person med doktorsgrad i socialism. Skulle man dessutom vara så pluralistisk så att man tycker att båda dessa angreppssätt kompletterar varandra och kan användas för att analysera olika fenomen frågar man sig vilken ideologisk färg doktorshatten hos en dylik person kan ha.

² Jag tror t ex inte att det är speciellt kontroversiellt att hävda att det intellektuella och idépolitiska modet ledde till en renässans för marxistiska idéer under 70-talet på universiteten. Marxisten Louis Althusser's verk "Att läsa Kapitalet" kom inte att gå obemärkt förbi genom de samhällsvetenskapliga institutionerna (Hermansson 2003).

³ "[I]t is a tremendous misunderstanding to think that 'individualistic' method should involve what is in any conceivable sense an individualistic system of values" (Weber 1968, s 18).

⁴ Se Elster (1982) för en diskussion om metodologisk individualism och hur den kan appliceras på marxistiska frågeställningar och teori. Notera dock att inte alla radikala ekonomer är förjusta i den här inriktningen, se exempelvis Pålsson-Syll (1991) eller Philip och Young (2002).

Är nationalekonomin ideologisk?

Det tycks i den allmänna debatten finnas två direkt motsatta argument för varför nationalekonomin endast är en ideologisk lekstuga. Det ena lägret pekar på den oenighet som råder inom den nationalekonomiska kåren. Det tycks inte finnas någon konsensus om hur ekonomin fungerar. Alla ekonomer tycks ha sin egen subjektiva uppfattning om hur och varför samhällsekonomin fungerar som den gör. Därifrån är steget inte långt till att dra slutsatsen att anledningen till att nationalekonomerna tycker olika är deras olika ideologiska hemvist. Nationalekonomin är alltså inget annat än ett allmänt tyckande om samhällsekonomin baserat på nationalekonomernas egna ideologiska preferenser. Man bör därför inte fästa någon större vikt vid dem utan var och en kan tycka som han eller hon själv vill beroende på ens subjektiva inställning.

Men även det direkt motsatta argumentet kan höras i debatten. Nationalekonomerna tycker alla likadant och deras arbete går bara ut på att bekräfta varandras åsikter. Alla nationalekonomer har nämligen, enligt detta synsätt, samma (liberala) ideologiska bas, som de försöker finna stöd för i sin påstådda forskning. Eftersom slutsatserna redan är på förhand givna kommer all forskning att leda till samma resultat och nationalekonomin består endast av ensidiga, onyanserade och likartade slutsatser. Nationalekonomin är alltså inget annat än en ideologi förklädd till vetenskap.⁵

Med de här två tankarna som utgångspunkt kan man avvisa nationalekonomin som en vetenskap oavsett hur eniga alternativt oeniga nationalekonomerna än är. Som jag ska argumentera för nedan är det dock att övertolka situationen.

Positiv, normativ och konstruktiv teori

Man brukar, som bekant, skilja på normativa (bör) och positiva (är) utsagor/modeller/teorier. Att normativa utsagor bygger på värderingar och normer är ingen större hemlighet eftersom de är just normativa. Detta råder det inte några delade meningar om. Lite mer komplicerat är det med positiva utsagor. Även om utomvetenskapliga värderingar inte ska styra resultaten och resultaten i sig inte ska handla om värderingar så är det utan tvivel så att själva studieobjektet och tillvägagångssättet, dvs *vad* man ska undersöka och *hur* det ska undersökas påverkas av ens (inom- och/eller utomvetenskapliga) värderingar och intressen. Notera dock att detta inte med nödvändighet betyder att resultaten per definition inte är värderingsfria, vilket både Helgesson och Östling noga påpekar. Många resultat är inte heller entydiga utan är föremål för tolkning. Detta må vara ett problem men är en del av den vetenskapliga vardagen och betyder inte att man kan komma fram till vad som helst. Det minsta man kan göra är att öppet redovisa vilka explicita val man gjort och om möjligt ett test av robustheten, dvs ett test över hur kän-

⁵ Ett intressant kuriosum i det här fallet är Wicksells installationsföreläsning tryckt i Ekonomisk tidskrift (1904). Wicksell frågar sig här vad de hårdnackade meningsskiljaktigheterna inom nationalekonomin beror på och undrar om det "[...] männe [är] de olika forskarnas individuella sympatier och antipatier, deras olika politiska ideal, deras uppfattning med ett ord av *målet* för den praktiska sociala och ekonomiska verksamheten som ger sin färg även åt deras behandling av de teoretiska spörsmålen?". Wicksell sluter sig dock till att "[...] de teoretiska divergenserna på det ekonomiska området dock i verkligheten på långt när icke är så stora, som de i förstone kan synas [...] De drastiska motsägelserna [...] tillhör i själva verket snarare den populära än den vetenskapliga diskussionen". Wicksell menar t o m att "[...] det fordom från arbetarhåll så vanliga hånet mot allt vad ekonomister heter har tystnat". Så tyst blev det dock icke – inte särskilt länge i alla fall.

liga dessa val varit för ens resultat. Krav på kontroll och replikerbarhet samt publicering i granskande tidskrifter har en viktig funktion att fylla i forskarsvärlden i det här sammanhanget. Tidskrifter har ofta byggt upp metodologiska riktlinjer som kan hjälpa till att kontrollera resultatens reliabilitet och robusthet. Ytterligare en viktig akademisk grundbult är den kritiska debatten och granskningen forskare emellan. Idealet är att få så värdeneutrala resultat som möjligt, inte att öppna upp för totalt godtycke och argumentera för att alla slutsatser och tolkningar är lika bra.⁶ Att inte kunna presentera exakta kvantitativa och oomtvistade resultat är inte ett uttryck för ovetenskaplighet som innebär att allting är möjligt utan ett resultat av samhällsvetenskapens karaktär. Samhällsvetenskapen kan inte imitera naturvetenskapen med dess kontrollerade experiment av fysiska storheter och samband.

Parallellt med normativa och positiva teorier kan man också nämna konstruktiva teorier – en uppdelning som jag finner fruktbar i det här sammanhanget. Konstruktiv teori svarar på frågan om hur man kan eller ska handla och behandlar rena policy-frågor (inom engelskan talar man ibland om ”The Art of Economics”).⁷ Konstruktiv teori bygger explicit på både positiva och normativa utsagor. Givet att (vi tror att) verkligheten fungerar på ett visst sätt och att vi vill uppnå vissa normativa mål så svarar konstruktiv teori på hur man kan bete sig för att uppnå de uppsatta målen, om det nu är möjligt. Mycket av det som debatteras och diskuteras handlar just om konstruktiv teori, och

här är *alltid* normer med på ett eller annat sätt, även om de kan vara väl så triviala (t ex arbetslösheten bör sänkas). Policy-förslag är alltid villkorade av de normativa utgångspunkterna. Andra normativa utgångspunkter kan leda till andra slutsatser. Notera emellertid att detta inte innebär att man kan komma fram till vad som helst eller argumentera hur som helst. Slutsatserna måste vara logiskt konsistenta och bygga på positiv och normativ teori.

Man kan tänka sig (minst) två felaktiga tillvägagångssätt här. Det ena är att gå ifrån positiv till konstruktiv teori utan att ha insett att konstruktiv teori bygger på åtminstone någon normativ utsaga, hur trivial den än kan vara. Här skulle man kunna peka på en del ekonomer i debatten. Kritiker hävdar att man alltid borde redogöra för alla sina normativa utgångspunkter innan man som nationalekonom uttalar sig. Detta låter teoretiskt rimligt men har vissa praktiska problem.⁸ Generellt kan man säga att det ibland inte hade skadat med lite mer ödmjukhet bland ekonomerna i debatten. Man måste också komma ihåg att många av de ekonomer som syns i den offentliga *debatten* representerar olika intressen och diskuterar utifrån dessa premisser.

Det andra felet är att gå ifrån normativa utsagor till konstruktiv teori. Här skulle man kunna peka på självutnämnda ekonomexperter ur allmänheten som argumenterar för att nationalekonomi bygger på normativa utsagor och att de därför med sin egen ideologi i bakfickan direkt kan ge policy-rekommendationer som är lika vetenskapliga som national-

⁶ Jmf diskussionen i Solow (1994 [1971]), s 244–245.

⁷ Denna uppdelning kommer ursprungligen ifrån Keynes (1891).

⁸ Se Persson (1996), s 39f. Man skulle vidare kunna säga att man i idealfallet kommer åt alla medvetet normativa ställningstaganden som ligger bakom ens slutsatser. Problemet är att det ofta också kan ligga mycket omedvetna normativa antaganden bakom. Medvetenhet om detta problem tillsammans med en kritisk och öppen debatt är den enda partiella lösningen på detta.

ekonomernas. Men nationalekonomi och nationalekonomiska policy-rekomendationer är inte ett allmänt tyckande som enbart bygger på normativa grunder. Där finns även en positiv teori med i bakgrunden. Att den inte alltid kan ge entydiga svar och är öppen för en viss tolkning innebär inte att man kan ignorera den.

Dåligt understödd forskning publiceras och kommer antagligen också att fortsätta att publiceras. Att ideologiska ställningstaganden *kan* spela en roll för ens forskning kan man inte sticka under stol med. En naturlig del av och ett syfte med den vetenskapliga processen är däremot att just "avslöja" och förbättra dåligt underbyggd forskning. Men att utifrån detta dra slutsatsen att nationalekonomi endast eller i huvudsak är en ideologi är inte rimlig. Ideologiskt relevanta slutsatser med starka policy-konsekvenser möter också ofta en omfattande intern och extern debatt.⁹ Detta är ett viktigt inslag i samhällsvetenskapen och inte ett uttryck för att nationalekonomi är godtycklig och ovetenskaplig.

Är tanken att nationalekonomi är ideologisk ideologisk?

Man skulle kunna gå vidare och applicera frågan om ideologi på själva frågeställningen: Är tanken att nationalekonomi är ideologisk ideologisk?¹⁰ Genom att hävda att nationalekonomiska forskningsresultat inte är vetenskapliga kan man avfärda dem utan att nödvändigtvis behöva bemöta dem med vetenskapliga argument. Ideologiskt relevanta slutsatser inom nationalekonomi

kan därför ignoreras eller förklaras bort med att forskarna ändå inte har samma ideologi som en själv. Har man själv starka ideologiska föreställningar som går emot vissa resultat är det lättare att anklaga vetenskapen för att vara ideologisk än att diskutera resultaten i sig. Det kan man också finnas ideologiska skäl till att driva tesen att nationalekonomi, eller någon annan vetenskap, i grund och botten inte är annat än (en annan) ideologi. Denna argumentation kan givetvis appliceras utanför universitetsvärlden också. Genom att till exempel anklaga journalister och media för att vara ideologiska och bedriva propaganda kan man lättare avfärda deras slutsatser utan att behöva diskutera sakfrågan.

Visserligen är de resultat man kommer fram till inom nationalekonomi villkorade av forskningsprocessen, men detta innebär inte att resultaten är godtyckliga eller ovetenskapliga. Nationalekonomi är mer än bara allmänt tyckande. Nationalekonomi är och förblir en samhällsvetenskap. Om denna slutsats är ett objektiva faktum eller är helt ideologisk överlåter jag åt läsarna att avgöra.

REFERENSER

- Elster, J (1982), "The Case for Methodological Individualism", *Theory and Society*, vol 4, s 453-482.
- Helgesson, G (2002), *Values, Norms & Ideology in Mainstream Economics*, doktorsavhandling, filosofiska institutionen, Uppsala universitet.
- Hermansson, J (2003), *Politik på upplysningens grund: om den demokratiska reformismens möjligheter och problem*, Liber, Malmö.

⁹ Intressanta exempel från den här tidskriften är till exempel den ständigt återkommande debatten om huruvida Sverige har halkat efter andra västländer vad avser tillväxten (*Ekonomisk Debatt* 1985, 1990, 1991, 1992, 2000, 2005, debatten fortsatte även i *Economic Journal* 1996).

¹⁰ En intressant betraktelse är att många argumenterar för att alla idéer och slutsatser till syvende og sist är subjektiva värdeomdömen baserat på normer och ideologi. Tanken att nationalekonomi är en ideologi är dock undantagen från denna tanke och framställs som ett obestridligt objektiva faktum som inte alls är underställda de problem som alla andra utsagor är.

- Keynes, J N (1891), *The Scope and Method of Political Economy*, London.
- Persson, M (1996), "Professorn i politiken" i Jonung, L (red), *Ekonomerna i debatten – gör de någon nytta?*, Ekerlids förlag, Stockholm.
- Philip, B och D Young (2002), "Preferences, Reductionism and the Microfoundation of Analytical Marxism", *Cambridge Journal of Economics*, vol 26, s 313-329.
- Pålsson Syll, L (1991), "Analytisk marxism och exploatering", i *Häftan för Kritiska Studier*, s 22-32.
- Schumpeter, J (1949), "Science and Ideology", i Hausman, D M (red), (1994), *The Philosophy of Economics. An Anthology*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Solow, R M (1971), "Science and Ideology in Economics", i Hausman, D M (red), (1994), *The Philosophy of Economics. An Anthology*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Weber, M (1968), *Economy and Society*, Bedminster Press, New York.
- Wicksell, K (1904), "Mål och Medel i Nationalekonomien.", *Ekonomisk Tidskrift*, s 457-474. Återgiven i *Knut Wicksell. Nationalekonomiska essäer* (1997), City University Press, Stockholm.
- Östling, R (2005), "Är nationalekonomin ideologisk?", *Ekonomisk Debatt*, årg 33, nr 2, s 6-18.